

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

Οι κουρτίνες
του Γκαριμπάλντι

Δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2017

ΝΕΦΕΛΗ / ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Κώστας Μαυρουδής, *Οι κουρτίνες του Γκαριμπάλντι*

Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας
Διόρθωση: Δημήτρης Αλεξάκης

Δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη, Μάρτιος 2017
Πρώτη έκδοση, 2000

ISBN: 978-960-504-178-6

Για την ελληνική έκδοση:
© Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Κώστας Μαυρουδής

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80
τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093
e-mail: info@nnet.gr
www.nnet.gr

Στην Φλώρα

ΚΑΙ ΣΤΗ ΛΙΓΟΤΕΡΟ παραστατική έκφραση διακρίνεται η εμπλοκή της πραγματικότητας. «Δεν υπάρχει λόγος να κοιτάζεις, όλα αυτά τα έχω βάλει στις συνθέσεις μου», φέρεται να είπε ο Μάλερ στον επισκέπτη του Μπρούνο Βάλτερ, καθώς ο τελευταίος θαύμαζε την επιβλητική οροσειρά που φαινόταν στο βάθος. Όντως, το ζήτημα που θέτει κάθε έργο είναι η ανάγκη αναδημιουργίας και, κυρίως, αποκαταστάσεως του πραγματικού. Γράφοντας, συμπεριφέρομαι κριτικά προς τον κόσμο, ενώ συγχρόνως είμαι ένα είδος υπερβατικού Ποτέμκιν¹ που στήνει τη σκηνογραφία της ζωγραφισμένης πόλης για να παραπλανήσει την αυτοκράτειρα. Αποκαθιστώ τον κόσμο με μια τάξη άφθαρτη και υπερχρονική. Η καινοφανής αρτιότητα είναι αντίδοτο αξιοπρέπειας απέναντί του.

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΕΚΕΙΝΟ (ο αναγνώστης οφείλει να φανταστεί μια κεραμοσκεπή κατοικία με κήπο, όπου έζησε για λίγα χρόνια ο αφηγητής) έκανε την εμφάνισή του το 1954, για πρώτη φορά στην επαρχιακή πόλη, ο στιγμιαίος καφές. Η μικρή ομήγυρις, που την απο-

1. Γκριγκόρι Ποτέμκιν: Υπουργός της Μεγάλης Αικατερίνης. Λέγεται πως έφτιαξε ένα σκηνικό ωραίων κατοικιών πλάι στον ποταμό Δνείπερο, απ' όπου θα περνούσε (1787) η αυτοκράτειρα.

τελούσαν λίγοι συγγενείς και ορισμένοι γείτονες ειδικά προσκληθέντες, παρακολουθούσε με προσοχή την κυρία Π.Δ. (†1988), που μόλις είχε επιστρέψει από τη Ζυρίχη, να εξηγεί τους απλούς κανόνες της παρασκευής του. Οι παρόντες, οπαδοί του πατροπαράδοτου ροφήματος, καλούνταν να γνωρίσουν το νέο προϊόν, το οποίο δοκίμαζαν με ερωτήματα, πλάγια βλέμματα, προσθαφαιρέσεις ζεστού νερού και γάλακτος εγχώριας παραγωγής. Αβέβαια, αλλά με την εύλογη έξαψη για τους σκοτεινούς κόκκους που δεν βράζονται, τα πρόσωπα εκείνα ήταν ένα είδος Πρωτοκλήτων, καθώς το ξανασκέπτομαι. Σήμερα, στα κατάμεστα καφενεία του καλοκαιριού ή σε κατ' οίκον επισκέψεις στην επαρχιακή πόλη, στην ουσία παρακολουθώ την ενηλικίωση του τότε γεγονότος. Πρώτος σ' εκείνον τον τόπο –έχοντας γύρω μου διστακτικούς αποστόλους τής μόλις εμφανιζόμενης πίστης– είδα, με έκπληκτα μάτια πέντε ετών, να γεννιέται η λατρεία του δημοφιλέστερου ροφήματος των νεότερων Ελλήνων.

Η ΚΥΡΙΑ Κ. (†1979), ΜΙΑ ΑΠΛΟΪΚΗ ΓΥΝΑΙΚΑ, εργάστηκε για πολλά χρόνια ως οικιακή βοηθός αλλά και ως υπάλληλος του φαρμακοποιού Μ. Υπήρξε το δεξί χέρι ενός σχολαστικού και ήπιου ανθρώπου που είχε σαν καραμέλα την καθημερινή χρήση της

λέξεως «πανάκεια». «Καλό, αλλ' όχι πανάκεια!», «Το συνιστώ, αλλά βγάλτε απ' το νου σας ότι είναι πανάκεια», κ.λπ. Αν μου μετέδωσαν την πληροφορία χωρίς τη δόση υπερβολής που πάντα συνοδεύει τα επαρχιακά χρονικά, η κυρία Κ. εργάστηκε στον χώρο αυτό 29 χρόνια, νομίζοντας ότι ακούει τον πληθυντικό της λέξεως «πανάκι». Αλίμονο, η πιο οικεία έκφραση στο περιβάλλον της, η λέξη με την οποία δύο γενιές πελατών άκουγαν τη σοφή επιφύλαξη του φαρμακοποιού Μ., φαίνεται ότι δεν προστέθηκε ποτέ στις ελάχιστες γνώσεις της.

ΚΑΙ, ΦΥΣΙΚΑ, ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ μια συγκεκριμένη μέρα που ήταν η τελευταία για ένα παιδικό δωμάτιο. Αγνοούμε το 24ωρο, κατά τη διάρκεια του οποίου σκόρπισε και διαλύθηκε ο ιστός της παιδικότητας και μαζί μ' αυτόν η συνοχή και η τάξη της έννοιας «παιδική ηλικία». Επειδή όλοι ήταν ανύποπτοι για ό,τι χανόταν, η σημαντικότερη περίοδος της ζωής μας, με ακατάγραπτα και αμφίβολα τα όριά της, δεν έχει ημερομηνία και πράξη θανάτου.

ΑΝ ΜΙΑ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ είναι η ενασχόληση με το μη χρήσιμο, τότε εκείνο το παιδί, που διέφερε τόσο απόλυτα απ' όλους τους συνομηλίκους του, ίσως σήμερα να ήταν ένας διακεκριμένος δημιουργός. Διέθετε τον χρόνο του επινοώντας τις πλέον άχρηστες υποθέσεις, αντί να μελετά τα μαθήματά του, να οραματίζεται ένα ποδήλατο τριών ταχυτήτων ή να επιδιώκει πολυπρόσωπες συναναστροφές. Ας αναλογιστούμε αν μερικές από τις προεφηβικές του έμμονες «έρευνες» δεν υπήρξαν, πράγματι, προϋποθέσεις του ποιητικού: «Γεμίζοντας την πένα μου, πόσες εκατοντάδες γράμματα μπορώ να γράψω, κι αυτά τα γράμματα σε πόσα μέτρα μιας ευθείας αντιστοιχούν; Ένα μολύβι *Staedtler*, σκληρότητας Νο 2, πόσα χιλιόμετρα γράφει, και η δίχρωμη σβήστρα μου *Faber* πόσα απ' αυτά μπορεί να σβήσει;». Στη συνέχεια, η έμπρακτη εφαρμογή: Γέμιζε, επί ώρα, χαρτιά με ευθείες των 16 cm. Όταν έπειτα από μέρες το μελάνι τελείωνε, μετρούσε τις γραμμές και πολλαπλασίαζε επί 16. Γοητευόταν με το γεγονός ότι έγραφε μια νοητή γραμμή που είχε μήκος από το «Μικρό λιμάνι» μέχρι τις παρυφές του «Άδενδρου», ή από τον «Προφήτη Δανιήλ» μέχρι τις «Λεύκες». Το ξύλινο *Staedtler* Νο 2 τελείωνε, έχοντας διανύσει απόσταση από το «Καστράκι» μέχρι την «Ξερή λίμνη». Το Νο 3 έφτανε λίγο πιο πίσω, στο εξοχικό ενός θείου του, στο «Σκοτεινό». Οι πράξεις του διέφεραν τόσο από τις ενασχολήσεις των ομηλίκων του –για να το πούμε με τον λόγο του Βαλερού– όσο η κίνηση του βαδίσματος από την κίνηση του χορού. Η λατρεία του

περιττού –ταυτότητα του μη πρακτικού ανθρώπου–, και συγκεκριμένα η μετάφραση αποστάσεων σε μήκος φτιαγμένο από γραφική ύλη, δεν δημιουργεί τη βásiμη υποψία ότι εκείνο το παιδί θα κατέφευγε αργότερα σε μια κοινότητα που υπηρετεί και υπηρετείται από το φαντασιακό; Δεν το γνωρίζουμε, και μόνον ως αναπάντητο ερώτημα μπορούμε να το διατυπώσουμε, αφού το 1959, έφηβος ακόμη, μετανάστευσε οικογενειακά στη Λα Πλάτα της Αργεντινής. Έκτοτε δεν έδωσε σημεία ζωής σε κανέναν από τους συμμαθητές, ούτε σε άλλον από τον γενέθλιο τόπο του.

Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΑΛΛΟ ΠΑΙΔΙ (Γ. Μ., 1948-1995), που ανήμπορο για κάθε διάκριση (η απόλυτη έκφραση του μη πρακτικού), μπορούσε να καρφώνει κτυπώντας την πρόκα απ' την ανάποδη. Ανίδεο ακόμη και για το σώμα του («έχεις συχνή καθετότητα;», τον ρώτησε κάποτε ο εξομολόγος), έμενε αδιάφορο, σαν να ζούσε μια ζωή που δεν το αφορούσε, που του φαινόταν απρόσιτη ή αναξιόπιστη. Όταν όλοι έτρεχαν στα ιδιαίτερα των αγγλικών, της άλγεβρας και του ακορντεόν, εκείνο, στο μικρό δωμάτιο ενός καθολικού ιερέα, μάθαινε, για κάποιον ακατανόητο σε εμάς λόγο, λατινικά. Εντυπωσιασμένο άκουσε κάποτε έναν δυναμικό και γεμάτον ρηξικέλευθες ιδέες συμμαθητή μας, που θέλοντας να μεταβάλει τα γεωφυσικά δε-

δομένα της περιοχής, είχε ανέβει στην ψηλότερη κορυφή (Αετός, 999,5 μ.) και γκρέμισε δύο ογκώδεις βράχους, καθιστώντας ανακρίβεις, με αυτήν την απλή κίνηση, τις επίσημες πηγές. Εκείνο, αντιθέτως, άβουλο και μοναχικό, αν εμποδιζόταν στον δρόμο του από ένα λιθαράκι, θα έκανε μεταβολή, πιστεύοντας πως δεν δικαιούται να το μετακινήσει ή να το προσπεράσει. Για χρόνια εργάστηκε αφανώς στο λογιστήριο μιας μεγάλης εταιρείας. Κάποιο πρωί επισκέφθηκε τα ιατρεία του ΙΚΑ, με αφορμή ορισμένες μικροενοχλήσεις. Ο παθολόγος (συμμαθητής μας κι αυτός από το δημοτικό) τον φώναξε εκτός σειράς, πράγμα που ο ταπεινός αριθμός της αναμονής αρνήθηκε. Άτολμος, υπομονετικός και ξένος, περιμένοντας μεταξύ των ασφαλισμένων, κτυπήθηκε από οξύ έμφραγμα. Απομακρύνθηκε χωρίς καμιά αντίρρηση από τον κόσμο, την παρουσία του στον οποίο, είμαι βέβαιος, θεωρούσε πάντοτε κατάχρηση και υπερβολική εύνοια.

«ΔΕΝ ΑΠΟΚΛΕΙΕΤΑΙ ΤΙΠΟΤΕ ΠΙΑ», ψιθύρισε ο πατέρας μου, μετά τη μεγάλη νεροποντή (Νοέμβριος 1961), όταν ο χείμαρρος του κεντρικού δρόμου έτρεχε ορμητικός προς την κατεύθυνση της ανηφόρας.

ΤΡΕΙΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Η ετυμολογία

ΑΣ ΠΟΥΜΕ ΠΩΣ ΟΝΟΜΑΖΟΤΑΝ Χ. Μικρόσωμος, φαλακρός, με σχολαστική παιδεία συνταξιούχου φιλολόγου. Ζώντας μόνος στην επαρχία του '60, χρειαζόταν κάποτε τις υπηρεσίες των πάσης φύσεως τεχνικών για την εγκατάσταση μιας συσκευής ή για την επανόρθωση μικρών ζημιών. Λίγο πριν περατωθεί η εργασία (αυτό ίσχυε σχεδόν πάντα), με τρόπο που μαρτυρούσε θαυμασμό, πλησίαζε τον εργαζόμενο και του δήλωνε: «Λαμπρά, είστε αξιοθαύμαστος στην επιστήμη σας». Δεν άφηνε χρόνο στον συνομιλητή του να αμφισβητήσει την αξιοπιστία της φράσης, γιατί αμέσως του εξηγούσε πως το ρήμα *επίσταμαι* είναι η παραγωγός ύλη του *επιστήμονα*. Γνωρίζοντας λοιπόν, ως τεχνικός, απόλυτα τον τομέα του, ήταν κι αυτός –μας το αποκαλύπτει η γλώσσα– επιστήμων. Το ποσό που εξέπιπτε από την οφειλή ήταν υπολογίσιμο, αφού ο κάθε «επιστήμων», έχοντας τονώσει για λίγο τη ματαιοδοξία του, δεν χρειαζόταν επιπλέον την επιβεβαίωση μιας υπέρογκης αμοιβής. Η επίκληση της ετυμολογίας υπήρξε για χρόνια μια απολύτως επιτυχής τακτική. Ο κύριος Χ., άνθρωπος σχολαστικός, αλλά με ασκημένο ένστικτο, γνώριζε εκείνο που είναι αμφίβολο αν είχε διαβάσει στις σελίδες ενός μεγάλου ηθολόγου: «Κερδίζεις τους άλ-

λους κάνοντάς τους να φεύγουν από σένα περισσότερο ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους απ' ό,τι όταν ήρθαν».

Επανεξέταση

«ΧΤΥΠΗΣΕ ΠΑΛΙ ΤΗΝ ΠΟΡΤΑ», είπε η σύζυγος του κυρίου Χ. (εν ζωή ακόμη, καθώς βρισκόμαστε σε προγενέστερη αυτήν τη φορά χρονική περίοδο). Αναφερόταν στον επαίτη που είχε στρατοπεδεύσει όλον τον Αύγουστο κοντά στο σπίτι τους. Τα βράδια ξάπλωνε κάτω από τη μεγάλη μουριά και, όταν το πρωί άρχιζε η κίνηση, καθόταν στην άκρη του κεντρικού δρόμου περιμένοντας την ανταπόκριση των περαστικών. «Μου ζήτησε μια μικρή βοήθεια. “Για τον ελελίφασκον² της ημέρας”, είπε». «Ελελίφασκον; Ανέφερε την λέξι ελελίφασκον;», ρώτησε ο κύριος Χ. εντυπωσιασμένος, ενώ έκλεινε το έκτο βιβλίο του Θουκυδίδη στη σελίδα 48 και σκούπιζε τα πρεσβυωπικά γυαλιά του. «Επί λέξει», τον βεβαίωσε εκείνη, και για πρώτη φορά ο κύριος Χ. άρχισε να σκέπτεται ότι ίσως έπρεπε να επανεξετάσουν τη στάση τους, δίνοντάς του κάτι, όταν το επόμενο πρωί ξαναχτύπωσε την πόρτα.

2. Το φασκόμηλο.

Στη θαλαμηγό

ΗΤΑΝ ΜΑΪΟΣ ΤΟΥ 1956. Στο επαρχιακό λιμάνι βρισκόταν μια λευκή θαλαμηγός. «Είναι γιουγκοσλαβική», είπε ο κύριος Χ. στον φίλο του Ι.Μ. (†1968), καθηγητή της φυσικής, με ανεκδήλωτα αριστερά φρονήματα. Την επισκέφθηκαν από κοινού. Ήταν ένα διαυγές απόγευμα. Δεν συνέβαινε τίποτε στη μικρή πόλη, εκτός από την επίσκεψη του εν λόγω σκάφους. Βάδισαν στο κατάστρωμα και τη γέφυρα. Μπήκαν στον θάλαμο πλοηγήσεως: πυξίδα, ξύλινο πηδάλιο, σιλπνά μέταλλα και πρόσφατο βάψιμο με βερνίκι που γινόταν αντιληπτό στην όσφρηση. Ο καθηγητής πρότεινε: «Να δούμε την κουζίνα». Λεπτές φέτες ψωμί σε πιατέλες πορσελάνης. «Καμία πρόσμειξη», είπε. «Αδύνατον να παρασκευαστεί εδώ τέτοιο ψωμί». Ένας θαλαμηπόλος με ανοιχτόχρωμο σακάκι τούς οδήγησε στην τραπεζαρία. Ο καθηγητής τού έδειξε το πορτρέτο πάνω από τη φαρδιά πόρτα. «Τίτο», είπε. «Τίτο, Τίτο», απάντησε ο θαλαμηπόλος και έβαλε τα γυαλιά του, πιστεύοντας ότι έτσι θα συνεννοηθεί ευκολότερα. «Τίτο ντόμπρο»,³ είπε πάλι ο καθηγητής, κοιτάζοντας με νόημα προς το ψωμί. «Ντόμπρο, ντόμπρο», επανέλαβε ο θαλαμηπόλος.

3. Καλός.

ΜΕ ΕΚΕΙΝΗ ΤΗΝ ΑΥΤΑΡΕΣΚΗ χρήση εκφράσεων («υπερέβη τα εσκαμμένα», «ουδέν κακόν αμιγές καλού», «Η εξαίρεσις επιβεβαιώνει τον κανόνα», κ.λπ.), θυμάμαι να προβάλλουν την ανιαρή λογιότητα τους γενιές εγγραμμάτων. Σε κάθε εποχή η σχολαστικότητα καταυγάζεται από τη λάμψη και τις χάριτες των κοινών τόπων.

Καθ' οδόν [1959]

«ΩΣΤΕ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ...», είπε ο υπερήλιξ κύριος με τρόπο εμπνευσμένο και ήρεμο, σαν μερικούς πολύ παλιούς ανθρώπους. Καθόταν μόνος στο παραλιακό καφενείο και απευθύνθηκε στον πατέρα του ενδεκάχρονου, ο οποίος τού είχε μιλήσει για τη φιλοδοξία του γιου του. Μετά, αφήνοντας ένα βιβλίο με τίτλο *La Chartreuse de Parme* στο τραπέζακι, κοίταξε στα μάτια το παιδί και πρόσθεσε με στόμφο: «Η Τέχνη... το Σχολείον της Ευγενείας!». «Με αποφοίτους που αριστεύουν στον αμοραλισμό», θέλησε να αντιτείνει ο συγγραφέας. Είχαν περάσει όμως τέσσερις δεκαετίες. Καμιά απάντηση δεν θα προλάβαινε έναν τόσο ηλικιωμένο συνομιλητή.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΒΡΙΣΚΟΤΑΝ ΠΙΣΩ από τον χώρο όπου στάθμευε μονίμως η πυροσβεστική αντλία, μια κόκκινη Μάγκιρους Ντόιτς του '53, αγνοημένο –έπειτα από χρόνια– αξιοθέατο της επαρχιακής πόλης. Το μικρό παιδί, ξυπνώντας από τον απογευματινό ύπνο, μπήκε απροειδοποίητα στο μεγάλο σαλόνι, όπου οι γονείς του δέχονταν από ώρα την επίσκεψη τριών Αιθιόπων καθηγητών. Κοίταξε τα άγνωστα πρόσωπα και, μολονότι αντιμετώπισε το ήρεμο βλέμμα των δικών του, ρίχτηκε κλαίγοντας γοερά στην αγκαλιά της μητέρας του. Καμιά διαβεβαίωση δεν είχε αποτέλεσμα. Οι μαύροι επισκέπτες μάταια προσπαθούσαν να το καθησυχάσουν, έχοντας ανοίξει μπροστά του τις παλάμες.

ΑΥΤΗ, ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ, είναι η ιστορία μιας ιατρικής επισκέψεως. Ένα παιδί κρυολογημένο εδώ και δύο μέρες, ζώντας στις αιθέριες οσμές του οινοπνεύματος, της καμφοράς και του βρασμένου ευκαλύπτου, μελαγχολούσε, θεωρώντας ότι επίκειται η επίσκεψη του γιατρού. Φοβόταν (του αναλογούσε ένα παιδικό μερίδιο από το ταμείο του κοινού φόβου) όπως ακριβώς και οι ενήλικες, που διακρίνουν πίσω από κάθε εξέταση τους ψιθύρους μιας αόριστης απειλής. Να όμως που το καθησύχασαν, και μάλιστα εύκολα. Ο άγνωστος κύριος που έφθασε στο σπίτι το βρο-

χερό απόγευμα της Δευτέρας, 9ης Νοεμβρίου του 1954, με μουσκεμένη καμπαρντίνα και ομπρέλα (με το κτύπημα της πόρτας, η μητέρα του παιδιού είχε τρέξει βιαστικά στον καθρέφτη αλλάζοντας συγχρόνως τη θέση ενός σταχτοδοχείου στο χολ), ο κύριος εκείνος που φόρεσε, υγρός ακόμη, με τη χαμηλόφωνη υπόδειξη του πατέρα, μια λερωμένη ποδιά στη μέση του, δεν ήταν γιατρός. Όχι· ήταν –τίποτε δεν πρόδι-
δε το αντίθετο– αυτό που δήλωσαν οι γονείς: Ένας υπεράνω υποψίας επιπλοποιός, που μετά την ποδιά έβαλε αδιάφορα στ' αυτιά του τη μεταλλική διχάλα του στηθοσκοπίου, άκουσε τους παλμούς των επί-
πλων, και στη συνέχεια θερμομέτρησε με υπομονή τον τριθέσιο καναπέ και την κορνίζα της θαλασσο-
γραφίας. Έτσι, αφού, υπό τα όμματα του παιδιού (που κοιτούσε από το βάθος του δωματίου του) εξέ-
τασε σχεδόν τα πάντα στο φωτισμένο σαλόνι, πλησί-
ασε ήρεμα, σαν ένας πραγματικά αδιάφορος επισκέ-
πτης. Κι εκείνο, ξεγελασμένο αλλά ακόμη με έναν
αόριστο φόβο, έστρεψε με τη μεσολάβηση της μητέρας
του την πλάτη, για να το ακροασθεί ο νέος τότε στη
μικρή πόλη παθολόγος.

ΣΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ *Ο λαχνός υπ' αριθμόν 9672*,
του Ιουλίου Βερν, από την εισαγωγή ήδη, μαθαίναμε
ότι η οικογένεια Χάνσεν (ζούσε κοντά σε ένα πριονι-

στήριο του ποταμού Μάαν, στη νορβηγική ύπαιθρο) είχε παραγγείλει από τη Χριστιανία (το παλιό Όσλο) «χοιρομέρι, καπνιστό σολομό και άλλες προμήθειες για τον επικείμενο χειμώνα». Ας μην θυμάμαι τίποτε από τη συνέχεια. Διαθλασμένα στον εξωτισμό του Βορρά, «το χοιρομέρι, ο σολομός, το πριονιστήριο», προσφέρουν γενναιόδωρα μέχρι σήμερα τη βέβαιη και υποβλητική μουσική των συνειρμών.

ΟΤΑΝ ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ ΤΗΣ 10ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1955 ο πατέρας του παιδιού τελείωσε την ανάγνωση μιας πρόσφατης εκδόσεως της *Μαντάμ Μποβαρύ* (εκδόσεις Εποχή, Αθήνα 1954), το βιβλίο –όπως συνέβαινε με όλα τα μυθιστορήματα που διάβαζε– είχε γεμίσει με υπογραμμίσεις φράσεων και παραγράφων: Περιγραφές «με τον καθαρό ήχο από τα κωδωνοστάσια των εκκλησιών που ορθώνονταν μέσα στην ομίχλη», αναφορές στον χαρακτήρα της ηρωίδας, της οποίας «η περασμένη ζωή, τόσο ευδιάκριτη πριν από λίγο, τώρα, στη λάμψη του παρόντος, έσβηνε εντελώς», κρίσεις για μια παράσταση της Λουτσία ντι Λάμερμουρ και για τον Λαγκαρντί που ερμήνευε τον ρόλο του Ενρίκο («τραγουδιστής με περισσότερο ταμπεραμέντο παρά νοημοσύνη, έμφαση παρά λυρισμό»), αναφορές των κρυφών συναντήσεων της Έμμας με τον Ροντόλφ στο ξενοδοχείο, αλλά και γνωμικά του